

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "СИНІВСЬКА ШАНОБЛИВІСТЬ" У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ

У статті здійснено аналіз концепту "синівська шанобливість" як конституванту морально-етичної концептосфери мовної картини світу китайського етносу

Ключові слова: *концепт, конфуціанство, синівська шанобливість.*

В данной статье произведен анализ концепта "сыновья почтительность" как конституанта морально-этической концептосферы языковой картины мира китайского этноса.

Ключевые слова: *концепт, конфуцианство, сыновья почтительность*

In this research the analysis of the concept "filial piety" as a constituent of the Chinese ethnos` mental and ethical concept sphere is provided.

Key words: *concept, Confucianism, filial piety.*

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується зміщенням наукової парадигми в напрямі антропоцентричного й комплексного підходів до лінгвістичних досліджень. Нова наукова парадигма відзначається дослідженням мови у її безпосередньому зв'язку з мисленням, свідомістю, світоглядом, культурою як окремої особистості, так і всього мовного колективу, до якого вона належить.

Одним з провідних напрямів досліджень сучасного мовознавства є когнітивна лінгвістика. Когнітивна лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мірою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду. Об'єктом когнітивної лінгвістики є мова як експонент когнітивних структур і процесів свідомості, а предметом – співвідношення когнітивних механізмів свідомості з природною мовою та її мовленнєвою реалізацією [Селіванова 2008, 365].

Для усвідомлення універсальних й етноспецифічних компонентів структури концепту важливим є поняття національної мовної картини світу. І.О. Голубовська визначає мовну картину світу як

результат відображення дійсності звичайною, "наївною" свідомістю, яка, відбиваючись у конкретній мові, сприяє формуванню особливої для кожної національної мови суб'єктивної субстанції [Голубовська 2004, 31]. Особливості мовної картини світу етносу визначаються етнокультурною специфікою світосприйняття та світогляду.

У руслі когнітологічного напряму сучасної лінгвістики активно досліджуються категорії, що позначають взаємопов'язані структури репрезентації знань і уявлень: концепт, концептосфера, концептосистема, концептуальна та мовна картини світу, концептуальний простір тексту. Активізація дослідження концепту пов'язана з появою наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. праць Н.Д. Арутюнової, О.С. Кубрякової, З.Д. Попової, Й.О. Стерніна, Р.М. Фрумкіної, А. Вежицької, В.І. Карасика, С.Г. Воркачова, В.А. Маслової, І.О. Голубовської, Т.П. Вільчинської та інших. У працях дослідників розглянуто різні аспекти визначення, існування, функціонування концептів.

Ю.С. Степанов характеризує концепт як "ідею, яка включає в себе абстрактні, конкретно-асоціативні та емоційно-оцінюючі ознаки, а також спресовану історію поняття" [Степанов 1997, 41]. "Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – проста, звичайна людина, не "творець культурних цінностей" – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї" [Степанов 1997, 43].

Серед концептів, що стосуються етносу в цілому й окремої особистості зокрема, значне місце займають морально-етичні концепти, аналіз яких сприяє реконструюванню національної картини світу, тобто національного світогляду, усвідомленню ціннісних й мотиваційних орієнтирів нації. Морально-етичні концепти відображають шлях життєвої самореалізації людини, який регламентується цінностями, досвідом, характером й психоемоційним станом особистості. Дослідження такого виду концептів сприяє вивченню менталітету представників китайського етносу шляхом відображення поведінкових стереотипів.

Побудова людських взаємин у різноманітних сферах життя відбувається згідно із правилами та нормами суспільної поведінки, згідно з морально-ціннісними переконаннями, що виступають життєвими орієнтирами особистості. Саме тому мораль є фундаментальною основою суспільства. Повага є основою моралі. Мораль – це система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що

регулюють поведінку людей. Найважливішою функцією моралі є узгодження вчинків окремих осіб з інтересами інших людей, певної спільноти, суспільства у цілому [Лешан 2006, 205].

Починаючи з II ст. до н.е. конфуціанство почало укорінювати й зміцнювати позиції в управлінні державою й суспільством, конфуціанські ціннісні орієнтири стали загально визнаними й перетворилися на символ "власне китайського". Саме це призвело до того, що кожен китаєць за народженням та вихованням мав бути конфуціанцем. І навіть якщо з часом він усвідомлював щось інше й ставав, наприклад, даосом, буддистом, навіть християнином – усе одно, нехай не у переконаннях, а у поведінці, манері мислення, він підсвідомо залишався конфуціанцем [Васильєв 2000, 605]. Завдяки тогочасному превалюванню конфуціанства у правлячих верхівках, знання головних конфуціанських трактатів та ключових висловлювань надавало привілеї для подальшого кар'єрного росту людини, що значним чином стимулювало розповсюдження й укорінення конфуціанської моралі у свідомості китайців. Конфуціанські трактати завчалися напам'ять, відточувалась майстерність вільно писати на тему, що відбивали стародавню мудрість, тобто уся система освіти оберталася навколо конфуціанства. Деякі ключові висловлювання з конфуціанського "П'ятикнижжя" ("五经" [wǔjīng]) були відомими переважній більшості населення, зокрема й неписемним, що й призвело до скорочення й подальшої трансформації їх у фразеологізми.

У духовній культурі китайського етносу конфуціанські переконання автентичні й домінуючі. Ключовими принципами етико-філософського вчення конфуціанства є "істинний шлях" 道 [dào], "добродійність" 德 [dé], "шанобливість" 孝 [xiào]. п'ять чеснот конфуціанства 五常 [wǔcháng], зокрема: "гуманність" 仁 [rén], "ритуал" 礼 [lǐ], "мудрість" 智 [zhì], "справедливість" 义 [yì], "вірність" 信 [xìn]. Ціннісний компонент яких розкривається за допомогою аксіологічного характеру фразеологізмів.

Центральною фігурою конфуціанського вчення є ідеальна модель особистості "шляхетного мужа" 君子 [jūnzǐ], тобто людини вищих моральних якостей, досконалої особистості, що уособлює дотримання принципу "п'яти чеснот" (五常 [wǔ cháng]) як життєвого орієнтиру.

Згідно з результатами здійсненого нами психолінгвістичного експерименту серед респондентів-представників китайського етносу

віком від 19 до 35 років, яким було запропоновано обрати найважливіший за їхніми власними переконаннями морально-етичний принцип, нами з'ясовано, що наразі вершину ієрархії конфуціанських цінностей сучасної китайської молоді займають концепти "синівська шанобливість" та "доброчесність".

"Шанобливість до батьків та повага до старших братів – це основа людинолюбства" [Конфуцій 1992, 2]. Цей вислів ілюструє відносини, що мають панувати між батьками та синами, друзями, правителями та підлеглими. Таким чином, найважливішим обов'язком кожної людини є шанування предків та прояв шанобливості 孝 *сяо*.

Сяо, тобто синівська шанобливість є одним з фундаментальних морально-етичних концептів конфуціанства. Сутність концепту "синівська шанобливість" полягає в пошані й присвяченні життя батькам, незалежно від того, чи заслуговують вони цієї пошани. Ідея полягає в тому, що дитина не лише має усім серцем любити своїх батьків, а й діяти згідно їх волі, служити їм вірно, проявляючи любов та синівську шанобливість. Навіть, якщо дитина не згодна зі своїми батьками, вона повинна проявляти м'якість та не суперечити їх бажанню, не має завзято відстоювати свої інтереси. Крім того, приймаючи рішення діяти згідно з батьківською волею, людині варто навчитися не ображатися на них. А це можливо лише за щирої любові та поваги до батьків. Діяти згідно з волею іншої людини всупереч власним переконанням та не приховувати образи на неї, під силу дійсно гуманній та багатій духовно людині.

Значна кількість друкованих збірок, що були присвячені правилам дотримання принципу синівської шанобливості у стародавньому Китаї, свідчить про звеличення принципу до рангу культу. У них оспівується героїчне дотримання принципу *сяо*, наприклад, як дитина варить бульйон з частин свого власного тіла задля того, щоб нагодувати своїх батьків підчас голодомору; або про те, як дівчина віддає пріоритет нагодувати батьків своїм грудним молоком, перед власними дітьми, для яких, у свою чергу, це має слугувати прикладом й натхненням на майбутнє ставлення до своїх батьків. Служіння, поховання й принесення жертв батькам за правилами ритуалу *лі* складає принцип синівської шанобливості *сяо*. Релігійні ритуали, соціальні відносини, відомості про урядування стародавніх правителів та стародавній календар були чітко викладені у трактаті "Лі цзі" ("礼记"), або "Нотатки про довершений порядок речей, правління й ритуалів", що входить до конфуціанського

"П'ятикнижжя" ("五经"). Справляти обряди, що були пов'язані з культом предків, входить у безпосередній контакт з предками міг тільки старійшина – старший за віком член клану. Тобто, вже у глибоку давнину суспільною повагою користувалися не лише померлі, а й старші з живих. На повазі до старших заснована власне ієрархія суспільних відносин. Адже ті, хто чітко усвідомили принцип пошани до старших, не стануть здійсмати бунт. Конфуціанство надало культу предків глибокого смислу символу соціального порядку й перетворив його у першочерговий обов'язок кожного китайця, універсальну й загальну норму поведінки [Васильев 2000, 588].

Базовою нормою поведінки усіх молодших, підлеглих є беззаперечна покора й повага до старших. Сімейні відносини патріархальної сім'ї проектуються на модель держави й суспільства. Чітка ієрархічність суспільного устрою Китаю, як наскрізна особливість конфуціанської моделі мислення, втілюється у мові. У китайській мові відсутні просто поняття: брат, сестра, бабуся, дідусь, натомість вживають лексеми 哥哥 gēge — старший брат; 弟弟 dìdì — молодший брат; 奶奶 nǎinai — бабуся (за лінією батька); 外婆 wàipó — бабуся (за лінією матері); 爷爷 yéye — дідусь (за батьківською лінією), 外祖父 wàizǔfù — дідусь (за материнською лінією). Тобто, брат може бути або старшим, або молодшим, й саме вік регулює ієрархію відносин, у лексемах *бабуся* й *дідусь* обов'язково зазначається їх належність до лінії батька та матері, що підкреслює патріархальність життєвого устрою. Адже, здійснивши аналіз лексем на позначення родичів, можна виділити ієрогліф 外 wài – належність родичів до сім'ї за материнською лінією, головні значення якого "зовнішній", "іноземний", "чужий". Ця лексема віддзеркалює положення про те, що наречені "входили" у нову сім'ю й усе, що існувало поза її межами, ставало другорядним, доньки ставали членами сім'ї чоловіка й чужими для своїх батьків. Загалом у китайській мові існує більш ніж півсотні лексем на позначення сімейних відносин.

Синівська шанобливість 孝 [xiào] за Конфуцієм є основою гуманності 仁 [rén], центральної категорії етико-філософського вчення конфуціанства. Як зазначають Л.Н. Борох та А.І. Кобзев, *сяо* та *жень* можна розглядати як еквіваленти, що закріплені за різними сферами: "синівська шанобливість" - за ритуальною, а "гуманність" за політичною. Обидві категорії зорієнтовані на "життя", особливо це стосується *сяо*, що можна віднести до сфери "порядку" [Борох 1998,

53]. У китайській мові концепт "синівської шанобливості" репрезентований наступними номенами-вербалізаторами: 孝 [xiào] синівська шанобливість; 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний"; 孝子 [xiàozǐ] шанобливий син; 敬爱 [jìngài] шанувати, любити з повагою.

Найбільш характерною рисою пересічного китайця є його шанобливе ставлення до матері й батька. Прояв поваги щодо батьків належить до найважливіших справ, до яких спонукає конфуціанство. Непокірність батькам – тяжкий злочин. Унаслідок цього, китаєць шанує своїх батьків більше, ніж когось іншого. Наразі синівська шанобливість є морально-етичною нормою життя. Варто зазначити, що згідно із правилами, розробленими Конфуцієм, син батька злодія, вбивці або грабіжника може тільки шанобливо намагатися повернути його на шлях добродійного життя й не може свідчити проти нього в суді. Повага й турбота до батьків виражена лексемами 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 敬爱 [jìngài] шанувати, любити з повагою; 顺 [shùn] "покірний, слухняний".

Головою родини й усього клану завжди був батько, після смерті батька старший син займав місце голови сім'ї та отримував більшу частину спадщини, зокрема й дім з прахом предків. Інша ж частина майна порівну розподілялась між іншими синами. Незважаючи на те, що після створення нових сімей молодшими братами, головою яких вони були, вони протягом довгого часу продовжували знаходитися у залежності від старшого брата, який був уособленням голови лінії культу, спільного для усього клану. Саме старший син мав виконувати жертвоприношення. Синівська шанобливість та повага до старших братів сприяла розквіту культу клану й сім'ї. Семантичний компонент "шанобливі стосунки між братами" об'єктивізується у таких номенах-вербалізаторах: 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний".

Культурно-філософським підґрунтям семантичного компоненту "гідне виховання" є традиційна система китайського виховання дітей, фундаментом якої є конфуціанське етико-релігійне вчення. Китайські традиційні стилі виховання дітей суттєво відрізняються від західних. Під егідою тотальної суворості, найголовнішими факторами

виховання вважаються самоприниження й покірність дітей починаючи з народження. Виховання дітей починалось з раннього дитинства й полягало у втаємниченні у культ предків, суворому дотриманні церемоніалу, нормах синівської шанобливості *сяо*. Для звичайної селянської сім'ї конфуціанське виховання цим здебільшого й обмежувалось, а в заможних сім'ях дітей навчали класичним конфуціанським трактатом, писемним канонам й грамоті [Васильєв 2000, 618].

Відомий китайський піаніст Ланг Ланг зазначає, що якимось у дитинстві він дещо запізнився на заняття з фортепіано зі своїм батьком. Після гнівної тиради батько протягнув йому тридцять пігулок снодійного, зазначивши, що після такого розчарування він не хоче, щоб його син жив. Такого роду покарання сформували його ідеальну самодисципліну й наполегливість. У 2011 році західного читача шокувала книга професора Йельського університету Емі Чуа "Бойовий гімн матері-тигриці", у якій авторка описує традиційне виховання своїх дітей, що полягає у повному контролі, жорстоких покараннях й забороні усіх розваг. Інша книга "Мої діти – студенти Пекінського університету", автор якої Сяо Байю, пише під псевдонімом Батько-вовк, оповідає про те, яким чином четверо дітей автора вступили до Пекінського університету – найпрестижнішого вузу країни. Сяо Байю є прихильником найтрадиційніших методів виховання, що ґрунтуються на постійному пригніченні й регулярних фізичних покараннях. Згідно з даними проведеного нами психолінгвістичного експерименту, сучасна китайська молодь, з відвертою подякою ставиться до свого виховання у тотальній суворості й виправдовує навіть найбільш радикальні методи. У той же час, китайський уряд розробляє законопроект, що буде контролювати регулярне відвідування батьків на свято традиційного китайського нового року за місячним календарем 春节 [chūnjié] Чуньцзе. Адже, ця традиція існувала протягом віків, а останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей, що почали нехтувати.

Отже, багаторічне річне домінування конфуціанства у правлячих верхівках й сфері культури сприяло глибокому вкоріненню конфуціанських принципів у світосприйнятті й умонастрої китайського етносу. Морально-етичні концепти конфуціанства просякнули свідомість етносу й знайшли своє вербальне вираження в лексичному й фразеологічному фонді китайської мови, зокрема в

особливих фразеологічних одиницях чен'юй. Номенами-вербалізаторами концепту "синівська шанобливість" є лексеми: 孝 [xiào] синівська шанобливість; 孝顺 [xiàoshùn] "виявляти синівську покору"; 孝敬 [xiàojìng] "виявляти синівську повагу"; 悌 [tì; dì] "повага до старших братів"; 悌顺 [xiàoshùn] "шанобливо слухатись братів"; 顺 [shùn] "покірний, слухняний"; 孝子 [xiàozi] шанобливий син; 敬爱 [jìngài] "шанувати, любити з повагою". Концепт "синівська шанобливість" входить у ядро морально-етичної концептосфери китайського етносу. Це твердження доводять результати здійсненого нами психолінгвістичного експерименту. Сутність концепту "синівська шанобливість" полягає у пошані й присвяченні життя батькам, незалежно від того чи заслуговують вони цієї пошани, у повазі до старших, побудові шанобливих стосунків між братами й дотриманні ритуалів.

1. *Борох Л.Н., Кобзев А.И.* От магической силы к моральному императиву: категория *де* в китайской культуре / Л.Н. Борох, А.И. Кобзев. – М.: Восточная литература, 1998. – 422 с. 2. *Васильев Л.С.* История религий Востока / Л.С. Васильев. – М.: Книжный дом "Университет", 2000. – 821 с. 3. *Вільчинська Т.П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.: [монографія] / Т.П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с. 4. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія], 2-е вид., випр. і доп. / І.О Голубовська– К.: Логос, 2004. – 284 с. 5. Конфуций. Изречения. – М., 1992, – 170 с. 6. *Лешан В.Ю.* Основы религиоведства: [підручник] / В.Ю. Лешан – Чернівці: Рута, 2006. – 306 с. 7. *Селіванова О.А.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / О.А. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 8. *Степанов Ю.С.* Концепт. // Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Ю.С. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 838 с.

Покровська І. Л., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ВТОРИННІ ЗНАЧЕННЯ НОМІНАЦІЙ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ЛІТОЧИСЛЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню та опису вторинної номінації лексем мусульманського літочислення в турецькій мові на рівні слова та